

Підпригоро Л. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті визначені і проаналізовані такі основні чинники розвитку державної власності в економіці України як новітні тенденції в розвитку продуктивних сил і соціальна орієнтація ринкової моделі економіки. Автор звертає увагу на важливість їх вивчення і використання при розробці стратегії соціально-економічного розвитку України.

У вітчизняній економічній науці та господарській практиці тривалий час точиться дискусія стосовно перспектив розвитку державної власності в економіці України. Одні вчені та господарники намагаються довести, що державна власність є несумісною з ринковими принципами господарювання, тоді як інші наполягають – державна власність є важливим атрибутом сучасної економіки і без її участі неможливий економічний прогрес.

Зрозуміло, розвиток державної власності в економіці України відбувається в руслі розвитку відносин власності в цілому. Останній, як відомо, зумовлюється розвитком технологічного способу виробництва, властивих йому законів і суперечностей. Ігнорування цього важливого положення економічної науки, як свідчить історія окремих країн, призводило до деформації відносин власності, гальмування економічного прогресу та, в кінцевому підсумку, до революційних змін у цих відносинах.

У різний час у своїх дослідженнях проблемі розвитку державної власності приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні економісти як, А. Алчіан, А. Берлі, Г. Демсец, Ф. Енгельс, К. Маркс, Дж. Робінсон, Дж. Стігліц, О. Уільямсон, Л. Абалкін, К. Астапов, М. Білик, О. Бірюков, В. Геєць, О. Гош, П. Єщенко, І. Жадан, Б. Кваснюк, І. Лазня, І. Лукінов, А. Мар'яненко, А. Покритан, В. Радченко, В. Рибалкін, Є. Ставровський, В. Хара та інші. Однак вони, переважно, акцентували увагу на еволюції ролі державної власності в ринковій економіці розвинутих країн та в перехідній економіці України. Ми думаємо, що важливо також зупинитися на визначенні соціально-економічних факторів розвитку державної власності у вітчизняній економіці.

Мета статті – показати, що державна власність у взаємодії з іншими формами власності є необхідним елементом економіки України, і перспективи її розвитку визначаються існуючими об'єктивними соціально-економічними факторами.

Взагалі, розвиток розуміється як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого. Звідси, еволюцію капіталістичної власності трактують як процес кількісно-якісних перетворень при переході від менш розвинутих форм капіталістичної власності до більш розвинутих та їх діалектичного заперечення, зумовлений розвитком технологічного способу виробництва, властивих йому законів і суперечностей [3, С. 370]. Технологічний спосіб виробництва являє собою єдність і взаємозалежність двох сторін – продуктивних сил і виробничих відносин. Зважаючи на

це, розвиток державної власності носить об'єктивний характер та, ймовірно, передбачає її кількісне і якісне оновлення відповідно до прогресивних змін у продуктивних силах та основоположних засад обраної моделі економіки. Таким чином, ми вважаємо, що розвиток державної власності в економіці України відбувається під впливом розвитку продуктивних сил суспільства та значною мірою визначається побудовою та утвердженням основоположних засад соціально орієнтованої ринкової економіки (рис. 1).

Зважаючи на об'єктивний характер дії, визначальними соціально-економічними факторами розвитку державної власності в економіці України можна назвати новітні тенденції у розвитку продуктивних сил та соціальну орієнтацію ринкової моделі економіки.

Стрімкий розвиток продуктивних сил в економіці України узгоджується зі світовими новітніми тенденціями. Провідні вітчизняні вчені-економісти відмічають, що "найважливішою особливістю розвитку української економіки сьогодні та в найближчій перспективі є те, що на процеси ринкового трансформування і відновлення раніше досягнутого статусу індустріально-розвинутої країни накладаються дві загальносвітові тенденції – глобалізації та інформатизації, тобто переростання індустріальної економіки в постіндустріальну, для якої характерний новий технологічний спосіб виробництва" [1, с. 19].

Рис. 1. Фактори розвитку державної власності в економіці України

Необхідність переходу до інноваційно-структурного типу економічного зростання

– першочергове завдання сучасної економіки України. Інновації забезпечують зростання обсягів високотехнологічної, конкурентоспроможної продукції, знижують витрати виробництва і збільшують прибуток підприємств, що в свою чергу створює сприятливі умови для формування механізму самофінансування інновацій, розширення інноваційного процесу. І хоча, безперечно, цей перехід повинен спиратися на особисту ініціативу підприємців і природний ринковий процес переливання капіталів у перспективні галузі, значення державної власності є незаперечним. Зрозуміло, що приватний капітал зацікавляє наукомісткі та високотехнологічні галузі тільки за умов високої рентабельності. Тому одне з найважливіших завдань держави – створити сприятливі умови для максимальної прибутковості пріоритетних галузей за рахунок стартових державних інвестицій венчурного характеру. Крім цього прискорене зростання експортоорієнтованих галузей сприяє визначенню та закріпленню власного місця у сучасній системі світового господарства, забезпеченню захищеності національної економіки від експансії економічно сильного зарубіжного капіталу у системні галузі. Високий рівень тінізації економіки створює сприятливі передумови для поглинання компаній-природних монополістів та стратегічних підприємств капіталом сумнівного походження, що робить зовнішньо вразливим і внутрішньо нестабільним функціонування економіки України. Утримання названих підприємств у державній власності – єдиний спосіб стати на заваді цьому.

Саме держава повинна стати ініціатором проведення інноваційно-структурної перебудови економіки через державне інвестування промислових проектів, поширення державної власності на інформаційну продукцію: галузеві наукові дослідження, інформаційні системи, інформаційні ресурси, створення умов зростання інформаційної індустрії, поліпшення умов доступу до інформації тощо.

Ефективна інтеграція економіки України у світову може відбуватися тільки за умови досягнення високого рівня конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, а також конкурентоспроможності продукції та послуг, що вони виробляють. Оскільки основою сучасної конкурентоспроможності є інновації (техніко-технологічні, організаційні, структурні, інституціональні), то піднесення цих комплексів передбачає відповідну економічну політику, спрямовану на організаційну та технічну модернізацію, покращення фінансування, реструктуризацію галузевої науки та залучення вчених, конструкторів і кваліфікованих робітників. Досвід країн Великої сімки та нових індустріальних країн свідчить – ще однією важливою умовою конкурентоспроможності є відновлення високого рівня концентрації виробництва [4, с. 21]. До речі, Й. Шумпетер, переглядаючи традиційну неокласичну аргументацію стосовно суспільної неефективності розміщення ресурсів при значній ринковій владі окремих фірм, відзначав, що в умовах НТП “найбільший прогрес досягається фірмами не в середовищі вільної конкуренції, а великими концернами на монопольних та олігопольних ринках” [7, с. 109].

Все це закономірно веде до утвердження державної власності. З одного боку, саме вона виступає інструментом цільового впровадження і поширення інновацій. Підтвердженням цього є факт, що за останні роки державна власність лідирує за кількістю виконаних науково-дослідних та науково-технічних робіт, за обсягами внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, за часткою промислових підприємств, які впроваджували інновації, за часткою підприємств, які

відвантажували інноваційну продукцію [6, с. 140, 164, 172, 248]. А з іншого, незважаючи на певні обмеження, державна монополія має суттєві переваги над приватною, а саме: акумуляція, розподіл ресурсів та організація зовнішньоекономічної діяльності в інтересах національної економіки, проведення фундаментальних досліджень за кошти держбюджету, контроль та регулювання національної економіки на макрорівні тощо [2, с. 3].

Дослідники наголошують, що у своєму розвитку сучасна економіка переходить не просто до інформаційної стадії, а до інтелектуально-інформаційної. Таке трактування свідчить про особливу роль інтелекту людини як основної продуктивної сили суспільства. На тлі зростання значення індустрії інформаційно-комп'ютерних технологій і комунікацій, все більшої ваги набуває розвиток галузей, які забезпечують удосконалення і зростання людського капіталу – фундаментальної науки, освіти (особливо вищої та професійної), охорони здоров'я. Досвід тих країн, які не економили на витратах на науку, освіту та охорону здоров'я, говорить про те, що капітальні вкладення в ці сфери швидко повертаються, що в сучасних умовах нагромаджені наукові знання і людський капітал утворюють досить значну складову національного багатства, а їх розвиток – найважливіший потенціал стабільного економічного зростання [1, с. 27].

Оскільки ринок не створює внутрішніх стимулів для розвитку сфер науки, освіти та охорони здоров'я, традиційно ними опікується держава. Саме тому основу цих сфер представляють об'єкти державної власності, діяльність яких фінансується з державного бюджету. Нова роль людського капіталу в економіці та пов'язана з цим принципова зміна в структурі інвестицій – йдеться про збільшення питомої ваги капіталовкладень в науку, освіту та охорону здоров'я за рахунок її зменшення у сферу традиційного матеріального виробництва – є важливим фактором розвитку державної власності.

Глобалізація відкриває перед економікою України широкі можливості та водночас створює значні загрози. Значний рівень диференціації добробуту та низькі доходи населення, технологічна відсталість, гострий дефіцит інвестиційних ресурсів, значна частка сировинних та енергомістких галузей у структурі промислового виробництва, відсутність власних транснаціональних корпорацій (а саме вони утворюють каркас нової транскордонної моделі світової економіки) значно послаблює позиції вітчизняної економіки. В умовах посилення міжнародної конкуренції, зростання еміграції вітчизняних трудових ресурсів, інтервенції іноземного капіталу та з огляду на постійне зростання цін на енергоносії доводиться говорити про реальну загрозу національній економічній безпеці України, її економічній незалежності. Сучасна взаємозалежність економік країн світу створює сприятливі умови для швидкого поширення епідемії “тяжкої економічної хвороби” – економічної кризи. Сучасна світова фінансова криза – переконливе підтвердження цього. Зрозуміло, що під загрозою “загальнонаціонального банкрутства” влади розвинутих країн (США, Великобританії, Італії, Німеччини) беруть під прямий державний контроль, а в окремих випадках націоналізують, фінансові установи та промислові підприємства, які опинилися на межі банкрутства. Деякі вітчизняні підприємства, зокрема металургійні, також вже звернулися за допомогою до держави.

Захист економічної безпеки та економічної незалежності завжди був виключною прерогативою держави внаслідок її особливої ролі виразника суспільних інтересів.

Економічна незалежність України полягає у незалежності формування і розвитку власної економічної системи та здійсненні власної економічної політики. Враховуючи природне прагнення приватного капіталу реалізувати власні інтереси за будь-яких умов, часто навіть на шкоду національним інтересам, матеріальною основою такої незалежності слід вважати державну власність на стратегічні об'єкти та природні монополії. Прямий державний контроль функціонування і розвитку останніх – запорука належного рівня життєзабезпечення суспільства та реалізації його інтересів. А повне підпорядкування державі організації та діяльності деяких виробництв, що набуло у вітчизняній економіці такої правової форми як казенне підприємство, дозволяє гарантувати особливу секретність технології виробництва та продукції, підвищену мобілізаційну готовність, екологічну безпеку та збереження від незворотного виснаження ресурсного запасу.

Ще одним визначальним фактором розвитку державної власності в економіці України слід назвати соціальну орієнтацію ринкової моделі економіки, що будується. Даний фактор впливає на розвиток державної власності двояко. По-перше, ринкове середовище та конкурентні умови господарювання вимагають від державної власності нових форм господарювання та зміну їх цільової орієнтації. Йдеться про комерціалізацію значної частини державних підприємств та їх орієнтацію на потреби споживачів. Підвищення економічної ефективності об'єктів державної власності стає не тільки умовою їх життєздатності, а й важливим джерелом стабільного наповнення державного бюджету. По-друге, і мабуть найважливіше, основоположною тенденцією розвитку обраної моделі ринкової економіки є соціалізація суспільного життя. На розвиток державної власності ця обставина має визначальний вплив. Визнання особливої значимості соціального аспекту розвитку суспільства та новий погляд на його взаємозв'язок з економічним аспектом передбачає створення нової інституційної системи суспільства. В першу чергу це стосується відносин власності. Соціально орієнтована економіка повинна базуватися на соціально спрямованій системі власності.

Соціально спрямована система власності ґрунтується на співіснуванні різних форм власності в такій комбінації, яка б забезпечувала економічний і соціальний розвиток суспільства. Ігнорування цього важливого положення в економічній практиці України призвело до впровадження реформ шокової лібералізації економіки. В результаті тотальної приватизації ми отримали систему власності, яка продукує масштабне грабіжницьке привласнення державної власності, нездатність економіки до інновацій, полярну диференціацію населення за доходами, соціальну незахищеність, тінізацію і криміналізацію економіки, прояви рейдерства та інші соціально-економічні негаразди. Слід погодитися, що нині “в суспільній свідомості переважає прагнення викоринити ганебні руйнівні наслідки волюнтаристської недалекоглядної денационалізації, проведеної в інтересах груп з особливими інтересами, і розпочати перетворення в інтересах всього суспільства” [5, с. 217].

Однією з найважливіших характеристик соціально-спрямованої системи власності є певна рівновага і конкуренція між різними формами власності, тобто і масштаби, і об'єктний склад, і роль в економіці повинні чітко обумовлюватися суспільними інтересами і цінностями. Зважаючи на особливе походження вітчизняної державної власності (вона створена працею багатьох поколінь) та відповідне ставлення до неї суспільства (за результатами соціологічних досліджень переважна більшість населення

негативно сприймають приватизацію), завданням держави як власника і виразника інтересів суспільства є забезпечення конкурентоспроможності державної власності. Для цього, по-перше, необхідно чітко усвідомити, що, як і будь-який власник, держава повинна захищати і примножувати свою власність, піклуватися про її ефективність і розвиток, а по-друге, розробити дієві механізми управління державною власністю.

Крім цього, соціально спрямованій системі власності притаманне таке явище як зрощення власності, в результаті якого відбувається поєднання різних форм власності на акціонерний капітал з метою використання їх потенціалу задля повнішого задоволення інтересів власників. Завдяки цьому у розвитку державної власності з'являється нова якість – державна частка в акціонерному товаристві.

Не менш важливою умовою соціалізації суспільного життя є оптимізація співвідношення економічної ефективності та соціальної справедливості. Досвід розвинутих країн, особливо бідних на сировинні ресурси, доводить економічну продуктивність соціальних витрат на освіту, науку, культуру, охорону здоров'я, соціальний захист. Традиційно соціальний розвиток суспільства відбувався завдяки державі та переважно на основі державної власності. У зв'язку з цим державна політика соціалізації економічного життя постає визначальним фактором розвитку державної власності як засобу та матеріальної основи впливу на динаміку рівня та якості життя населення.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, існування і розвиток державної власності в економіці України обумовлені двома визначальними об'єктивними факторами – новітніми тенденціями у розвитку продуктивних сил та соціальною орієнтацією ринкової моделі економіки. Крім цього, слід відмітити, значною мірою на розвиток державної власності впливають негативні результати процесу реформування відносин власності, економічна політика держави, історичні, національні та ментальні особливості українського суспільства. Фактори розвитку державної власності можна виявити в кожній з названих площин. Ми вважаємо, що дієвість реалізації стратегії соціально-економічного розвитку України в цілому та розвитку державної власності, зокрема, безпосередньо залежить від уважного вивчення і врахування впливу кожного з факторів.

Використані джерела:

1. *Богиня Д., Волинський І.* Структурна перебудова економіки в умовах глобалізації та інформатизації // *Економіка України*. – 2003. – № 7. – С. 19-28.
2. *Головінов О.* Державна власність: ретроспективний аналіз та сучасні концептуальні підходи // <http://intellect.org.ua>.
3. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – С. 370.
4. *Кіндзерський Ю., Паламарчук Г.* Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики України // *Економіка України*. – 2006. – № 8. – С. 19-29.
5. *Малий І. Й., Діба М. І., Галабурда М. К.* Держава і ринок: філософія взаємодії. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.
6. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. Держкомстат.* – К., 2004. – С. 140, 164, 172, 248.
7. *Шумпетер Й. А.* Капіталізм, соціалізм і демократія. – К.: Основи, 1995. – С. 109.

А н н о т а ц и я

В статье определены и проанализированы такие основные факторы развития государственной собственности в экономике Украины как новейшие тенденции в развитии продуктивных сил и социальная ориентация рыночной модели экономики. Автор обращает внимание на важность их изучения и использования при разработке стратегии социально-экономического развития Украины.

A n n o t a t i o n

In the article certain and analysed such basic factors of development of public domain in the economy of Ukraine as the newest tendencies in development of productive forces and social orientation of market model of economy. An author pays attention to importance of their study and use at development of strategy of socio-economic development of Ukraine.

*Радченко В. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. Економічні відносини в аграрному секторі (аграрні відносини) – особливий вид економічних відносин у суспільстві. Це відносини з приводу виробництва сільськогосподарського продукту, його реалізації, формування та розподілу доходів суб'єктів господарської діяльності.

Значення економічних відносин в аграрному секторі пов'язується насамперед з тим, що в ньому створюється продовольчий фонд країни. Сільське господарство – важлива сфера зайнятості населення, формування умов розвитку села і життєзабезпечення народу, поставщик сировини для промисловості. У 2007 р. у сільському господарстві України вироблялося 7,6% валової доданої вартості; частка продукту сільського господарства, мисливства та лісового господарства у загальному випуску склала 7,4% [1, с. 146], а частка зайнятих у загальній кількості зайнятих в Україні становила близько 16,6% [1, с. 370].

Проте значення економічних відносин в аграрному секторі сучасної України визначається не лише соціально-економічним значенням цього сектора. Сьогодні це трансформаційна проблема. Йдеться про визначення шляхів реформування аграрного сектора в контексті загальних соціально-економічних перетворень в країні. Економічні відносини, які склалися в аграрному секторі України в результаті його реформування, вкрай неефективні з усіх точок зору (економічної, екологічної, соціальної, демографічної тощо). Сільське господарство України, за висловом академіків О.Онищенка і В.Юрчишина, перетворилося в руїну [2, 4]. Значно скоротився загальний обсяг сільськогосподарського виробництва, який у 2007 р. порівняно з 1990 р. складав лише 60,8% [2, 147]. Катастрофічно зменшилося виробництво окремих сільськогосподарських продуктів, знизилася ефективність господарювання, відбувається деградація села.